

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 7, p. 399-420, December 2012

**ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖYKÜLEYİCİ VE
BİLGİLENDİRİCİ METİNLERİ ÖZETLEME BECERİLERİ***
*PROSPECTIVE TEACHERS' SUMMARIZING SKILLS IN NARRATIVE AND
EXPOSITORY TEXTS*

Doç. Dr. Halit KARATAY

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Öğretim Üyesi

Sema OKUR

MEB, Türkçe Öğretmeni

Abstract

The current study examines prospective teachers' summarizing skills at narrative and expository texts. The sampling comprises 200 fourth grader prospective teachers in the programmes of Turkish Language Teaching and Primary School Teaching at the faculties of education of two universities in the provinces of Ankara and Bolu. To realize the aims of the study, two reading texts from the primary school Turkish course books, one being informative and the other narrative, were determined randomly. Prospective teachers were asked to read and summarize these texts in two different class hours. "The Evaluative Scale of Summarized Texts" was used to grade the adequacy levels of the summaries made by the prospective teachers. The data obtained from the grading of the summarized texts were evaluated in terms of the variables of *text types, gender, reading habit, following periodicals, ranking preference of the teaching profession, satisfaction from undergraduate education*. The results indicate that the prospective Turkish teachers' summarizing skills in both narrative and informative texts are at midlevel, while those of the Primary School teachers are weak. Generally speaking, it can be said that prospective teachers' summarizing skills are not at an adequate level. A significant correlation was found to exist between prospective teachers' summarizing skills and the variables of *reading habit, following periodicals, ranking preference of the teaching profession*,

* Bu araştırma, "Türkçe ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Türkçe Dersi Öğretim Araçlarındaki Okuma Metinlerini Özetleme Becerileri" adlı yüksek lisans tezinden geliştirilmiş, 26. Ulusal Dil Bilim Kurultayında da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

satisfaction from undergraduate education. No such correlation was observed between their summarizing skills and the variable of gender. These findings indicate that teacher education programmes along with the proficiency levels of prospective teachers need to be revised in higher education.

Keywords: Text types, reading comprehension, summarizing, approaches to summarizing, prospective teachers.

Öz

Bu araştırmada öğretmen adaylarının öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetleme becerileri incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ve Bolu illerindeki iki üniversitenin Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinde 4.sınıfta okuyan 200 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Bunun için rastlantısal yönteme göre ilköğretim Türkçe ders kitaplarında yer alan bir bilgilendirici, bir öyküleyici iki tane okuma metni belirlenmiştir. Bu metinler, farklı iki ders saatinde öğretmen adayları tarafından okunup özetlenmesi istenmiştir. Öğretmen adaylarının yaptıkları özetlerin yeterlilik düzeylerini puanlamak için “Özet Metinleri Değerlendirme Ölçeği”nden yararlanılmıştır. Özet metinlerin puanlanmasından elde edilen veriler, *metin türleri, cinsiyet, okuma alışkanlığı, süreli yayın takip etme, öğretmenlik mesleğini tercih etme sırası, lisans eğitiminden doyum* değişkenleri açısından değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, Türkçe öğretmeni adaylarının hem bilgilendirici hem de öyküleyici metinleri özetleme becerilerinin *orta*; sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* düzeyde olduğu belirlenmiştir. Genel olarak öğretmen adaylarının metin özetleme konusunda becerilerinin yeterli düzeyde gelişmediği söylenebilir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının *okuma alışkanlığı, süreli yayın takip etme, öğretmenlik mesleğini tercih etme sırası, lisans eğitiminden doyum* ile metin özetleme becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, fakat cinsiyet değişkeni ile metin özetleme becerisi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bu veriler, yüksek öğretimde öğretmen yetiştirme programlarının ve öğrenme yeterliliklerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Metin türleri, okuduğunu kavrama, özetleme, özetleme yaklaşımları, öğretmen adayları.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilgi edinme yollarından biri olan okuma ile ilgili çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlar dikkate alındığında okuma; yazılı bir metindeki dilsel öğelerin anlamlandırılması, yorumlanması, metin ile okuyucu arasında bilgi akışı, iletişim sürecinin kurulması olarak tanımlanabilir. Okuma, aslında doğrudan gözlenmesi mümkün olmayan “algılama, dikkat, anlamlandırma, ayırt etme, kavrama, yorumlama ve değerlendirme” gibi bilişsel ve fiziksel duyarların eşzamanlı işletilmesine dayanan karmaşık bir bilgi işleme sürecidir (Karatay 2011, 7-12). Öğrencilerin akademik yaşamlarında kendilerini geliştirebilmeleri, üst düzey bilişsel yeterliliklere sahip olmaları, öğretim kaynaklarından yeteri kadar yararlanabilmeleri için iyi bir okuduğunu kavrama becerisine ihtiyaçları vardır. Okuma eylemi bir öğrenme, bilgi edinme çabası olduğuna göre, okunan metindeki ana düşünceyi belirlemek ve metindeki anlamı oluşturan destekleyici öğeleri her yönüyle kavramayı öğreten bir okuma eğitiminin okullarda öğrencilere kazandırılmasının ne kadar önemli olduğu kendiliğinden anlaşılır. Okullarda öğretim programlarında yer verilen dil eğitimi derslerinin temel amacı, anlama ve anlatma temel dil becerilerini; özellikle edebi metinleri içeren ders kitapları aracılığıyla okuduğunu kavrama becerisini geliştirmektir. Bunun için eğitim sürecinin her aşamasında öğretim programlarında yer verilen Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı gibi derslerde yapılan metin okuma

çalışmaları, öğrencilere okudukları metni her yönüyle kavrama, değerlendirme ve özetleme becerisi kazandıracak nitelikteki öğrenme-öğretme etkinlikleri ile donanımlı olmalıdır.

Okurun okuma-anlama eylemini istekli, cesur bir şekilde sürdürmesi, başarıyla tamamlaması için metinle etkileşime geçmeden önce, metnin konusunu tahmin etmesi, özellikle yapısı ve türüne bağlı olarak bir okuma ve kavrama stratejisi kullanabilecek bilişsel farkındalığa sahip olması gerekir. Çünkü okuduğunu kavramayı etkileyen bileşenler arasında metnin yapısı, türü, anlatım biçimi, söz varlığı gibi metindeki anlamı oluşturan metin içi dilsel öğeler ve metin dışı gönderimler vardır. Okul dönemi öğrenme-öğretme etkinliklerinin temel aracı olan metin ve onu oluşturan yapılar, metin türleri, metin özetleme modelleri üzerinde durmak problem durumunu daha anlaşılır kılacaktır.

1. Metin

Metin; dilsel birimlerin art arda gelerek oluşturduğu, anlam ve anlatım bütünlüğü bulunan bir yapı ve dil sisteminin en önemli parçası olarak tanımlanabilir. İşeri (1998)'ye göre okumaya konu olan sözcelerin oluşturduğu somut bir varlık; Keçik ve Uzun (2004)'a göre, yazarla okur arasındaki 'iletişim birimleri'dir. Metin, sadece dilsel birimlerin belli bir düzen doğrultusunda birleşmesinden oluşan bir yapı da değildir. Sözcük ve cümlelerin bir arada olduğu, sıralandığı söz dizimlerinin anlam bütünlüğü taşıdığı ve tutarlı bir metin olduğu söylenemez. Bunu söyleyebilmek için metnin anlam yönünden tutarlı bir yapıya sahip olması; metinde işlenen bilginin okur tarafından organize edilmesine ve yazarın ileri sürdüğü düşünceler, söylemler arasında bağlantı kurulmasına olanak tanıyacak yapıda olması gerekir (Saenz ve Fuchs 2002). Metin dilbilim kuramcıları bu bağlamda okuma eylemini, metin anlamlandırma ve çözümleme süreçlerinin bir ürünü olduğunu, bu süreçte de iki temel yapının olduğunu belirtmektedirler. Bunlar: küçük ve büyük ölçekli yapı düzlemleridir.

Küçük yapı, bir metnin anlamlı en küçük dil bilgisel özellikleri olarak kabul edilir; büyük yapı ise, metnin bütüncül anlamını ve temel düşüncesini yansıtan, metnin özümsemesinde rol oynayan üst yapı olarak tanımlanır. Buna göre her metnin yazılma amacına bağlı olarak kendine özgü bir yapısı olduğu gibi, bir anlatım biçimi de vardır. Okuma sürecinde metni anlamlandırmada onu oluşturan yapıları çözmek kadar, metnin anlatım biçiminin sonucu olan türsel özelliklerinin gerektirdiği okuma, kavrama yaklaşımı ve çabasında bulunmak önemlidir.

1.1. Metin Türleri

Dilin temel malzemesi olan metin; yazılı, sözlü veya görsel bütün ürünleri kapsar. Yazılı metin türleri ile ilgili yapılan sınıflamalar (Beaugrande ve Dressler 1981; İşeri 1998; Aktaş ve Gündüz 2002; Cemiloğlu 2004; Keçik ve Uzun 2004; Günay 2007; Akyol 2010; Özdemir 2010) okurun metinle ilgili tahminlerinin ve beklentilerinin okuma öncesinde anlatım biçimine yönelik ipucudur ve bundan dolayı da kavrama gücünü ve düzeyini etkiler. Okurun bir haber metni ile ilgili taşıdığı beklentiyle, aynı konuda okuduğu bir hikâye metni için taşıdığı beklentiler birbirinden farklıdır. Bu beklentilere ve farklılıklara dikkat ederek okurun bir okuma amacı belirlemesi ve okuma-anlama sürecini düzenlemesi gerekir. Bunun için metinlerin yapısal ve anlamsal farklılıkları göz önüne alınarak değişik şekillerde sınıflamalar yapılmıştır. Fakat metin türlerini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak zordur. Her metin kendi içinde bir anlam bütünlüğü oluşturur ve genel olarak metinler anlatım biçimlerine göre bilgilendirici ve öyküleyici olmak üzere iki ana başlık altında sınıflandırılabilir.

1.1.1. Bilgilendirici Metinler:

Okuyucuyu doğrudan bilgilendirmek amacıyla oluşturulan metinlerdir. “Bir konunun okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için bir olguyu, düşünceyi ya da durumu açıklayan metin tipleri” (Günay 2007, 341) olarak tanımlanır. Bilgilendirici metinlerde ana fikirlerin, yardımcı kelime ve kavramların tanınması önemlidir. Bu metinlerde “okurun yapması gereken ilk iş, metnin konusunu saptamak olmalıdır; bu saptamadan sonra ise yazarın konuyu hangi bakış açısıyla oluşturduğunu, metnin iletisinin ne olduğunu temel anlamda bulmak ve değerlendirmek gerekir” (İşeri 1998, 12). Bilgilendirici metinlerde bir konu, ana düşünce ve onu destekleyen yardımcı düşünceler vardır ve yazar bunları okura mecazlı anlatım yerine doğrudan anlatım biçimiyle sunar; çünkü bilgilendirici metinlerde okuyucuyu bir düşünceye ikna etmek, bir düşünceyi kanıtlamak veya tartışmaya açmak amacı ve çabası vardır.

1.1.2. Öyküleyici Metinler:

Bu tür metinler okuyucuya, “yorum yapma, anlamı açıklama, organize etme, hatırlama ve problem çözme” fırsatları sunar (Akyol 2010, 161). Öyküleyici metinlerdeki iletisinin karşılığı gerçek yaşamda bulunamayabilir. Yazar, metni daha önce yaşanmış gerçek bir olay üzerine kurabildiği gibi, yaşanması mümkün, gerçek olmayan kurgusal bir olay üzerine de kurabilir. Öyküleyici metinlerde “gerçek, yazarın kendi hayal gücüyle ve o gerçeğe bakış açısıyla oluşturulmuştur” (İşeri 1998, 11). Olayı okuyucuya aktarırken eksilteli yapılar, özetlemeler, olayın öncesi ve sonrası hakkında ayrıntılı bilgiler verme, yazarın anlatım biçimine, üslubuna bağlıdır. Öyküleyici metinlerde yazar, doğrudan bilgi vermeyi, öğretmeyi değil; gerçeğe yakın olayı okuyucuya yaşatmayı amaçlar. Bu sebeple öyküleyici metinlerde verilmek istenen ana düşünce, ileti okura doğrudan verilmeyebilir. Bunun için okur, önce olayın ne olduğunu, kahramanlarını bulur ve onları olay ve/veya olaylar zinciri ile ilişkilendirir; ardından bir sonuca ve ana düşünceye ulaşmaya çalışır. Yani okur, öyküleyici metinleri anlamlandırırken çok yönlü düşünmeye, eksilteli ve mecazlı anlatımlarla ilgili çıkarımlarda bulunmaya yönelir.

Bilgilendirici ve öyküleyici metinlerin kendilerine özgü yapıları ve anlatım biçimleri, onları çözümlmek için farklı okuma yaklaşımları ve çabası sergilemeyi gerektirir. Buna yönelik alan yazında okunan metinden bir anlam çıkarma, onu özetleme ile ilgili çeşitli okuma modelleri, yaklaşımları önerilmiştir.

2. Metin Özetleme

Öğrenme, bilgi edinme yaklaşımı olarak okuma stratejilerinden biri olan özetleme, Garner’a göre, “metne yoğunlaşarak ve gerekli kuralları uygulayarak metindeki hangi bilginin önemli hangisinin önemsiz olduğunun belirlendiği sözlü ya da yazılı yargılardır” (Garner 1987, 301). Görgeç (1997, 21) özetlemeyi, “metni kapsayıcı ve metindeki önemli cümle yapılarını temsil edici bir yapı oluşturma” olarak tanımlamıştır. Keçik ve Uzun (2004, 88)’a göre özetleme, “sözlü ya da yazılı bir metnin, ayrıntılardan arındırılıp önemli noktalarının verildiği yazılı ya da sözlü olarak sunulan kısa anlatımlar”dır. Özetleme, okuduğunu kavrama düzeyinin bir göstergesi, öğrenme sürecinde bilinçli öğrencilerin okudukları metinde sunulan önemli bir bilgiyi ayrıntılarından arındırma, onu kendi sözcükleriyle yeniden yapılandırma becerisidir. Metin özetleme becerisi, bu yönüyle temel eğitimden itibaren öğrencilere kazandırılması gereken bir öğrenme stratejisidir. “Dört temel dil becerisinden özellikle okuma ile yakından ilişkili olan özetleme, üst düzey bilişsel stratejiler gerektiren bir beceri; okuduğunu anlama düzeyini gösteren bilişsel bir süreçtir” (Brown, Day ve Jones 1983). Özetleme becerisi, “bilgi üzerinde çalışma yeteneğidir ve yargıda bulunmayı, çaba, bilgi ve strateji gerektirir. Bu yüzden bu beceri yavaş, geç gelişir” (Brown ve Day 1983, 1). Bu becerinin iyi bir şekilde edinilmesi, küçük yaşlardan itibaren iyi bir okuyucu olmayı, geniş bir

ön bilgiye sahip olmayı ve anlama, anlamlandırma, dikkat, seçici dikkat, analiz, sentez gibi birçok zihinsel becerinin bir arada işletilmesini gerektirir. Okur, metni okuduktan sonra ön bilgilerini, zihninde var olan şemaları harekete geçirerek, çeşitli kavrama stratejilerini de kullanarak metni yorumlar ve anlamlandırır. Metnin anlamlandırılması, o metnin büyük ölçekli (makro) yapısının ortaya çıkarılmasıdır. “Özetleme ile ortaya çıkan makro yapı, metindeki anlamın temel çatısıdır. Öğrencilerden okudukları metindeki önemli bilgileri hatırlamaları istendiğinde yaptıkları özetler, hatırlama ile yeniden yapılanan bilgilerin çatısı olarak sürece hizmet eder” (Deneme 2008, 16-17). Bu yönüyle “özetleme diğer yazı türlerinden çok farklıdır. Çoğu yazılı anlatım türü, içerik ve yapının dikkatli ve ayrıntılı olarak planlanmasını, ana fikirlerin oluşturulmasını gerektirmektedir. Fakat özetleme, ana metne, kaynağına bağlı olarak temellendirilir” (Anderson, Hidi ve Babadoğan 1991, 587), yani aklına geldiği gibi, rastlantısal yöntemlerle özet metin oluşturulamaz. Anlamlandırılan metnin yeniden özet olarak yazıya dökülmesi için düşüncelerin düzenlenebileceği ve yapılandırılabilirliği bir yöntem gerektirmektedir. Bu konuda çeşitli araştırmacıların özet metin yazmaya yönelik oluşturduğu sınıflama ve stratejiler vardır.

2.1. Özetleme Yaklaşımları

Okuduğunu anlama ve anlamı yapılandırmaya dair özetleme ile ilgili çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların aynı amaca yönelik farklı özetleme teknikleri sunduğu görülür. Brown ve Day (1983) çalışmalarında bir metnin özetlemesinde için dört temel kuralın izlenmesi gerektiğini belirlemişlerdir. Bu kurallar *seçme*, *silme*, *genelleme* ve *yeniden kurmadır*. İlköğretim, lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmalarda, bu kurallar içinde öğrencilerin en kolay uygulayabildikleri kuralın gereksiz bilgileri *silme* işlemi olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, *genelleme* yaparken fikirler arasında genelden özele doğru bir ilişkilendirme yapılmasını, aynı amaca yönelik bilgilerin, genel fikirleri destekleyen ayrıntıların atılması gerektiğini belirtmişlerdir. *Yeniden kurma* aşamasında, metindeki ana fikri bulmanın öneminden bahseden Brown ve Day, bu aşamada okuyucunun öncelikle ana fikri belirlemesi gerektiğini; ana fikrin metin içinde doğrudan verilmediği durumlarda ise, okuyucunun ana fikri kendisinin keşfetmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu aşamalar işletilerek özet metnin yeniden kurulması gerektiğini vurgulamışlardır.

Anderson, Hidi ve Babadoğan’a (Anderson, Hidi ve Babadoğan 1991, 588) göre, özetleme iki temel yaklaşımda alınabilir. Bunlar:

1. *Yazar temelli özet*: Yazara bir metnin önemli bölümlerinden bir kayıt oluşturması konusunda yardımcı olur. Dil bilgisi yanlışları, cümle biçimi ve uzunluğuyla ilgilenmeksizin olası metnin küçük parçalarının belirlenmesidir.

2. *Okuyucu temelli özet*: Bir okul ödevi için özet yazmak ya da bir makalenin özetini çıkarmak gibi bir metne ait, ilgi uyandırmayı amaçlayan özetleme türüdür.

Anderson, Hidi ve Babadoğan’a göre, her iki özet türünün yazılmasında temel iki sıranın izlenmesi gerekir. Bunlardan birincisi, *seçme* sürecidir ve alınacak ya da dışlanacak metin bilgilerini içerir. İkincisi ise *kısaltma* sürecidir ve bu da ayrıntılı olan genel fikirlerin değiştirilerek düzeyi düşük özet durumuna getirilmesini, kısaltılmasını kapsar” (Anderson, Hidi ve Babadoğan 1991, 588).

Görgen (1999, 23-28), bir metnin özetlenmesi için üç basamağın olduğunu belirtir ve bunları şu şekilde açıklar:

1. *Özet yazmadan önce yapılması gerekenler*: Metinle ilgili “Metni anladım mı?”, “Yazar hangi konudan bahsediyor?” soruları sorulmalı, metnin konusunu bulmak için metnin başlığı incelenmelidir.

2. *Özet yazarken uygulanacak kurallar*: Özet yapılırken verilenler liste hâlinde kısaltılmalı; tekrarlanan önemsiz bilgi ve düşünceler, ilgisiz cümleler atılmalı; konu cümleleri varsa kullanılmalı, yoksa bulunmalıdır.

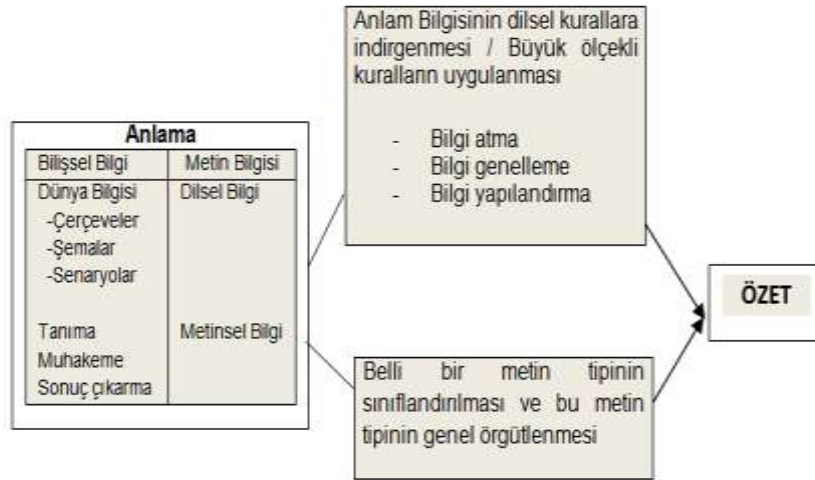
3. *Özeti gözden geçirme*: Metin tekrar gözden geçirilmeli, yapılan özetle metin karşılaştırılmalı, metinde yer alan özetle bulunmayan önemli görüşlerin olup olmadığı kontrol edilmeli; yazılan özetle, metinde tartışılan düşüncelerin, bilgilerin tutarlılığı karşılaştırılmalıdır.

Yazıcı (2006, 26-28), özet bir metnin iki şekilde oluşturulabileceğini belirtmiş ve şu şekilde değerlendirmiştir:

1. *Kurala dayalı özetleme*: Özet bir metin oluşturulurken ana fikrin içinden bulunmasına dayalı kuralları içeren stratejidir.

2. *Metin-şema arasındaki ilişkileri düzenleme*: Bireyin 15 ya da daha az sözcük ile uzun metinleri özetlemesidir. Bu strateji paragraflara ve kısa pasajlara göre farklı şekillerde uygulanır.

Ülkü (2002), özet bir metin oluşturmak için yapılması, işletilmesi gereken aşamaları şu şekilde şemalandırır:

Şekil 1.1. Özet bir metin oluşturmak için uygulanması gerekenler (Ülkü 2002, 3).

Çıkrıkçı (2004), özet bir metin oluştururken uygulanabilecek stratejileri ayrıntılı olarak şu şekilde sıralar:

Tablo 1.1. Özetleme edimindeki stratejiler (Çıkrıkçı 2004, 81).

İlgili Edimin Adı	Edimin Tanımı
Doğrudan alıntı	Kaynak metindeki bir önermenin hiçbir değişikliğe uğramadan doğrudan alınması
Alıntı	Kaynak metindeki önermenin anlambilimsel bileşeninin korunarak sözcüklerin eklenmesi, silinmesi ya da değiştirilmesi
Önerme ya da önermelerin genellenmesi	Kaynak metindeki bir ya da birden çok önermenin anlambilimsel yapısı değiştirilmeden genellenmesi
Yan önermelerin silinmesi	Kaynak metindeki önermelerin (açıklama, örnek, nedenleme) silinmesi
Önermenin bölünmesi	Kaynak metindeki önermenin bölünerek, iki önermenin oluşturulması
Düşüncelerin dönüştürülmesi	Kaynak metindeki düşüncenin çıkarımsal ve bağıntısal dönüştürümü (yeniden oluşturma)
Soyutlama, özetleme ya da kavramsallaştırma ile yeniden oluşturma	Kaynak metindeki önermeler arasında ilişkilendirme ve birleştirme ile yeniden oluşturma
Bağıntılı birleştirme	Kaynak metindeki iki önermenin bağıntılı birleştirimi
Bağıntısız önerme	Anlambilimsel açıdan bağıntısız önerme
Metin yapısından sapma	Kaynak metnin bilgi içeriğinden sapma
Özetleme	Metnin bütüncül yapısına dayalı olarak özetleme
Neden-sonuç ilişkisi	Metnin bütüncül yapısına dayalı olarak neden-sonuç ilişkisinin kurulması
Bağıntısız değiştirim	Kaynak metindeki önermenin bağıntısız değiştirimi
Bağıntılı değiştirim	Kaynak metindeki tek bir önermeye dayalı bağıntılı değiştirim
Ekleme	Kaynak metindeki önermeye örnekle, açıklama ile önermenin eklenmesi

Metnin anlamsal ve biçimsel tutarlılığını kapsamlı bir şekilde inceleyen Dijk ve Kintsch, 1978 yılında sundukları “*Toward a Model of Text Comprehension and Production*” isimli çalışmaları “Büyük Ölçekli Yapı Modeli”nin çerçevesini oluşturmuş, bu modelin bilişsel açılımını ise 1983 yılında yazdıkları “*Strategies of Discourse Comprehension*” adlı son çalışmayla şekillendirmişlerdir. Dijk ve Kintsch (1978 ve 1983)’in çalışmaları bu alanda ilk olması ve yukarıdaki bütün metin özetleme yaklaşımlarının temelini oluşturması bakımlarından önemlidir ve bu araştırmada özet metinleri değerlendirmek için geliştirilen ölçekteki ölçütlerin dayanağıdır. Dijk ve Kintsch (1978 ve 1983)’in oluşturdukları modele göre bir metnin büyük ölçekli yapısı anlamsal ve sözdizimsel olmak üzere iki düzlemde ele alınır. “Genelleme, eksiltme, yorumlama gibi zihinsel işlemler ve çerçeve, şema gibi genel yapılar yardımıyla elde edilen büyük ölçekli yapılarda ana konu veya tema en temel yapıdır ve diğer yan konularla birlikte metnin bütünlüğünü sağlar” (Keçik 1990, 122). Bir metnin ana konu ve bunu destekleyen yan konularının çıkarılmasıyla metni oluşturan temel anlam birimleri yani metnin büyük ölçekli yapısı ortaya çıkarılır. Metnin büyük ölçekli yapısının çözümlenmesi ise aslında onun temel düşüncesine, özetine ulaşmak demektir. “Metnin büyük yapısı oluşturulmadan karmaşık bilgilerin eksiltilecek anlamsal düzenleme yapılması ve metnin genel anlamının algılanması olanaksızdır” (Dijk ve Kintsch 1983, 190-191). Bu nedenle metnin

özetine ulaşmak için “Büyük Ölçekli Yapı Kuralları” uygulanmalıdır.

Tablo 1.2. Büyük Ölçekli Yapı Kuralları (Dijk ve Kintsch 1983, 190)

a) Silme	Sonradan gelen önerme, doğrudan ya da dolaylı olarak bir önceki ya da daha önceki önermelerle açıklanamıyorsa silinmelidir.
b) Genelleme	Her önerme dizisi, yakın nitelikli üst önermenin belirtisi olarak genel nitelikli bir önerme biçiminde ifade edilebilir.
c) Yapılandırma	Metindeki genelleşmiş önermelerden yararlanarak metnin birey tarafından yorumlanmasıdır. Yorumlama ilk metinden daha üst bir genelleme çıkarmaktır.

Bu kurallar, küçük ölçekli yapılardan büyük ölçekli yapıları yani temel anlamı türetirler. Böyle bir türetmede bazı anlamsal bilgiler kaybolur, bu nedenle bu kurallar ‘indirgeyici’dirler. Bazı öğelerin yeni bilgi grupları durumuna gelmelerini sağladıkları için ‘kurucu’dur. Alt önermeleri büyük ölçekli bir önermede birleştirdikleri için ‘düzenleyici’dirler (Dijk 1980, 46).

a) Silme işleminde; “metinle ilgisiz ayrıntılar, her türlü faaliyet, ana düşünce, tema ya da konu inşasına katkıda bulunmayan detayların her biri özet metin oluştururken çıkarılmalıdır” (Dijk 1980, 47). Bununla birlikte metnin ana düşüncesinden kopuk, önemsiz, küçük ölçekli önermeler (sıfatlar, benzetmeler), birleşik yapılı cümleler özet metinde yer almamalıdır.

Örneğin;

(a) *Güzel bir günde Nasreddin Hoca kuyudan su çekmeye karar verdi. (b) Elinde kovasıyla bahçedeki kuyunun başına geldi. (c) Kovayı ipiyle kuyuya sarkıttı. (d) Kova, suya değince ipiyle kovayı çekmeye çalıştı. (e) Suyu ağırlaşan kova, bir süre sonra kuyu duvarına takıldı. (f) Nasreddin Hoca kovayı çekmek için çok uğraştı. (g) Kan ter içinde kaldı ama bunu beceremedi.*

Aynı amaca yönelik detay bilgiler çıkarılarak “*Nasreddin Hoca kuyudan su çekemedi.*” önermesine ulaşılır. Bu metinde birden fazla eylem vardır; fakat normal şartlarda, normal bileşenler ve sonuçlar devam etmektedir. Metinde daha farklı birçok eylemle de karşılaşılması mümkündür; ancak metnin arka planı “*Nasreddin Hoca’nın kovayla su çekememesi*”ne yöneliktir. Bu nedenle diğer ayrıntıların silinmesi gerekir.

b) Genelleme işleminde; metindeki kavramlar listesi ya da olaylar zinciri yerine kapsayıcı bir kavramın ya da olayın getirilmesi söz konusudur. Dijk’a göre genellemede “anlamsal ayrıntılı önermeler bütünleştirilerek daha genel bir önerme inşa edilir, bununla birlikte ilgili önermeler varsa ortak bir payda altında toplanır, yüklem gruplandırılır ve bileşenleri dışarıda bırakılır” (Dijk 1980, 47).

Örneğin;

(a) *Ayşe bugün kütüphaneye ders çalışmak için gitti. (b) Ardından Ayşe’nin arkadaşı Ali, ona yardım etmek için kütüphaneye geldi ve Ayşe’ye Türkçe dersindeki “Sıfatlar” konusunu anlattı. (c) Ardından Ayşe, bu konuyla ilgili sorular çözmeye başladı, Ali ise kütüphanede Matematik dersine çalışmaya başladı.*

Bu cümlelerde geçen önermeler “*İki arkadaş bugün kütüphanede ders çalıştı.*” şeklinde genellenebilir. “*Ayşe ve Ayşe’nin arkadaşı Ali*” burada “*iki arkadaş*” veya “*Ayşe ile Ali*” adıyla genellenebilir ve söz konusu önermelerdeki eylemler gruplandırılıp eylemin bileşenleri dışarıda bırakılır, tek bir yüklem çatısı oluşturulur.

c) Yapılandırma (yeniden kurma) işleminde ise, metinde birbirlerini tamamlar nitelikte birden fazla önerme, ana düşünce ve temel destekleyicilere yer verilerek, uygun dil

bilgisi kuralları kullanılarak bütünleştirilir. Okuyucunun metni anlamlandırıp metnin özüne ulaşmasıyla sonlanan bu işlem metnin özetine en sağlıklı şekliyle ulaşmayı sağlar.

Örneğin;

(a) *Ayşe bugün kütüphaneye ders çalışmak için gitti.* (b) *Eksik olduğu dersleri tamamladı.* (c) *O derslerle ilgili sorular çözüyordu.* (d) *Tam o sırada telefonu çaldı.* (e) *Arkadaşı Ali arıyordu.* (f) *Ali'yle telefonda konuştu.* (g) *Sonra koşarak kütüphaneden ayrıldı.*

Bu cümlelerde geçen önermeler “*Ayşe, telefonda Ali'den kötü bir haber aldı.*” şeklinde tekrar kurulabilir. Önermelerin hiçbirinde “*kötü haber*” veya “*iyi haber*” sözü geçmediği hâlde “*telefonu çaldı*”, “*kütüphaneden koşarak ayrıldı*” ifadelerinden yola çıkılarak büyük ölçekli önerme niteliği taşıyan yeni bir önermeye ulaşılmıştır.

Özetleme, metnin bellekte oluşturduğu büyük ölçekli yapının ve/veya yapıların yinelenmesi değildir, ayrıntıların silindiği ya da genellendiği yeni, fakat aynı zamanda daha kısa bir metin kurmadır. Özetlerde egemen olan anlatım, metin türüne göre değişmektedir. Belli bir olay sırası içeren öyküleyici metinlerde, okurun yazacağı özet metinde öyküyü çevreleyen olaylar oluş sırasına göre verilmeli; olaylar altındaki ayrıntılara, öykünün genel olarak çerçevesini etkilemeyen yan olaylara özet metinde yer verilmemelidir. Çünkü öyküleyici bir metinde geçen olaylar silsilesinin hepsini anlatmak o metnin özetini çıkarmak değildir.

Bilgilendirici metinlerde ise olay veya olayların geliş sırası yoktur. Bu metinler özetlenirken, metin çatısını kuran önermeler özetle yer almalıdır. Metnin ana konusuyla doğrudan ilişkisi olmayan ifadeler atılmalı, benzer içeriği taşıyan önermeler genellenmeli, birbirini tamamlayan birden çok açıklama bütünleştirilerek yeni bir yapı içinde sunulmalıdır. Genel olarak metinde temel düşünce açık bir şekilde verilmemişse ya da okuyucu temel düşünceyi basitçe yan ifadelerden seçemiyorsa, bunun yerine temel düşünceyi temsil eden bir ifade oluşturabilmelidir.

Görüldüğü üzere alan yazında özetleme ve okuduğunu anlama arasında sıkı bir ilişki vardır ve metin özetleme ile ilgili önerilen yaklaşımlar ve bunların etkililiğini sınavan birçok araştırma da vardır. Özetleme, okuma sürecinde okuru edilgin olmaktan etkin olmaya yönlendirir. Bu edim, *anlama-özetleme-anlatma* sarmalında, temel ve alt dil becerilerini etkin kullanmayı gerektirir.

3. Araştırmanın Amacı

Her zaman olduğu kadar, belki de daha fazlası, günümüz eğitim sisteminin yeni nesilleri geleceğe hazırlayabilen, onların her türlü öğrenme ihtiyaçlarına yanıt verebilen, üst bilişsel öğrenme ve öğretme stratejileri ile donanımlı ve aynı zamanda bunları bir problem çözüme, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri olarak öğretebilen öğretmenlere ihtiyacı vardır. Bu yeterlilikler, öğretmen adaylarına lisans eğitimleri sırasında kazandırılmalıdır. Çünkü öğretmen adaylarının lisans eğitimi sırasında edindikleri bilgi, beceri ve deneyimler, meslek yaşamlarında kullanacakları öğretim yöntem ve tekniklerini belirleyebilme ve uygulayabilme yeterliliklerini etkileyecektir. Bu bakımdan öğretmen adaylarının, okuduğunu anlama düzeylerini belirleme veya geliştirmeye yönelik yapılan akademik çalışmaların yanında okuduğunu anlama ve anlatmanın üst bilişsel yönünü, uygulama becerilerini de ortaya koyacak araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmada öğretmen adaylarının özellikle alanda en çok işleyecekleri bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Böylelikle öğretmen adaylarının okuduğunu kavrama ve özetleme becerilerinin belirlenmesi ve konunun ilgililerine öğretmen yetiştirme programlarının yeterlilikleri ile ilgili veriler sunulması amaçlanmıştır.

Araştırmada, öğretmen adaylarının özetleme becerilerini belirlemeye yönelik şu sorulara cevaplar aranmıştır:

Araştırmanın Problem Cümlesi

Öğretmen adaylarının öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetleme becerileri yeterli düzeyde midir?

Araştırmanın Alt Problemleri

1. Öğretmen adaylarının *bilgilendirici metinleri özetleme becerileri, bölümlerine* göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Öğretmen adaylarının *öyküleyici metinleri özetleme becerileri, bölümlerine* göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Öğretmen adaylarının *bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerileri* arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, *cinsiyetlerine* göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

5. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, *okuma alışkanlıklarına* göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

6. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, *sürelili yayın takip etme durumlarına* göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

7. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, *lisans eğitiminden memnun olma durumlarına* göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

8. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, *öğretmenlik mesleğini tercih etme sıralarına* göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karışık desen kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının okuma alışkanlıklarını, öğretmenlik mesleği ile ilgili tercihlerini, aldıkları eğitimden doyumlarını belirlemeye yönelik *tarama modelinden* yararlanılmıştır. Tarama çalışması ile elde edilen betimleyici nicel veriler daha sonra, metin özetleme çalışmaları olan nitel verilerle karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının özetleme metinlerinin yeterliliği ile ilgili veri elde etmek için nitel araştırma tekniklerinden *doküman inceleme tekniğinden* yararlanılmıştır. “Doküman inceleme tekniği, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.” (Yıldırım ve Şimşek 2006, 187). Öğretmen adaylarının özetleme metinleri 22 maddelik “*Özet Metinleri Değerlendirme Ölçeği*”ne iki ayrı yargıcı tarafından verilen puanların aritmetik ortalamaları alındıktan sonra betimsel verilerle karşılaştırılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi ve Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sınıf Öğretmenliği Bölümü 4. sınıfta okuyan öğrencilerden, uygulama

sırasında “rastlantısal (random)” olarak derste bulunan 200 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğretmen adayları ile ilgili betimsel verilere ulaşmak için ilk önce “Öğretmenlik Mesleğini Tercih Anketi” uygulanmıştır (Karatay (2007, 199-202). Anket; öğretmen adaylarının *bölümleri, cinsiyetleri, öz yeterlik algıları, okuma alışkanlıkları, süreli yayınları takip etme durumları, öğretmenlik mesleğini tercih etme sıraları ve lisans döneminde aldıkları eğitimden memnuniyetleri* gibi değişkenleri belirlemek için kullanılmıştır.

İkinci olarak öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerini değerlendirmek için üç alan uzmanın görüşleri doğrultusunda biri bilgilendirici, diğeri öyküleyici türde olan iki metin seçilmiştir. Metinlerin aynı zamanda ilköğretim 4-8.sınıf Türkçe ders kitaplarında da yer alanlardan olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmada kullanılmasına karar verilen metinlerin başlıkları ve yazar isimleri çıkarılarak öğretmen adaylarına verilmiş, iki ayrı ders saatinde okunup özetlenmesi istenmiştir. Öğretmen adaylarının özet metinlerini değerlendirmek için ‘silme’ ‘genelleme’ ve ‘yeniden kurma’ boyutlarından oluşan ‘*Özet Metinleri Değerlendirme Ölçeği*’nden yararlanılmıştır.

2.4. Özet Metinleri Değerlendirme

Öğretmen adaylarının özet metinlerini değerlendirmek için 22 maddelik, eşit aralıklı ve her maddesi 1, 3 ve 5 arasında puanlanan ‘*Özet Metinleri Değerlendirme Ölçeği*’ kullanılmıştır. Bunun için ilk aşamada “*Özet Metinleri Değerlendirme Ölçeği*”ne göre bilgilendirici ve öyküleyici metinlerin özetleri olarak birer ‘cevap anahtarı’ oluşturulmuştur. Bu cevap anahtarıyla ilgili uzman görüşlerine sunulmuş, bulunması gereken yeterlilikler tekrar gözden geçirilmiştir. Özet metinlerde aranan nitelikler; “Uygun Değil (1)” “Kısmen uygun (3)” ve “Uygun (5)” şeklindedir. Öğretmen adaylarının özet metinleri, cevap anahtarlarına göre araştırmacıardan biri tarafından değerlendirildikten sonra, ikinci bir alan uzmanı tarafından tekrar puanlanmış, iki ayrı yargıcı arasındaki puanlamanın tutarlılığına bakılmıştır. Her iki yargıcının değerlendirmeleri arasında .87 düzeyinde birbirleriyle tutarlı ve yüksek bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Her iki yargıcının özet metinlere verdiği puanların aritmetik ortalamaları alındıktan sonra bunların yeterlikleri ile ilgili genelleme değerlendirmelerde bulunulmuştur. Buna göre öğretmen adaylarının metin özetleme düzeyi (3,5-5) puan arasında olanlar için *iyi*; (2,5-3,4) puan arasında olanlar için *orta*; (2,4 ve aşağısı *zayıf* (yetersiz) olarak kabul edilmiştir.

2.5. Araştırma Verilerinin Analizi:

Ölçümlerin güvenilirliği için uzman görüşünün yanında, problem durumuna uygun istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır. İstatistik tekniklerinden aritmetik ortalama (X), yüzde (%), frekans (N), ikili karşılaştırmalarda t- testi; varyans analizi için f testi (ANOVA) ve gruplar arasında gözlenen farkın kaynağını belirlemek için de LSD çoklu karşılaştırma testi ölçümlerinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Problem: Öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerileri, bölümlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde Türkçe ve sınıf öğretmeni adaylarının bilgilendirici metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının bölümlerine göre bilgilendirici metinleri özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını test etmek için “ilişkisiz ölçümler t-testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1 Öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerilerine ait ilişkisiz ölçümler t-testi sonuçları

Özetleme Aşamaları	Grup	N	\bar{X}	S	Sd	t	p
1. Silme	1. Türkçe	100	2.34	.623	198	6.495	.000
	2. Sınıf	100	1.78	.595			
2. Genelleme	1. Türkçe	100	2.79	1.037	198	8.891	.000
	2. Sınıf	100	1.64	.772			
3. Yeniden Kurma	1. Türkçe	100	3.19	.521	198	9.077	.000
	2. Sınıf	100	2.44	.642			
Toplam	1. Türkçe	100	3.00	.501	198	10.088	.000
	2. Sınıf	100	2.22	.592			

* $p < 0.5$ anlamlı

Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak bilgilendirici metinleri özetleme becerileri puan ortalamaları (3.00); sınıf öğretmeni adaylarının puan ortalamalarından (2.22) daha yüksektir. Her iki grup arasında özetleme becerisi bakımından anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için özetleme aşamalarına ilişkin puan ortalamaları ilişkisiz ölçümler t-testi ile sınanmıştır.

Genel olarak özetleme süreçlerinin bütün aşamaları (silme-genelleme-yeniden kurma ve genel olarak) bakımından her iki grup arasında Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı [$t_{(198)} = 10.088$, $p < .05$] bir fark vardır. Daha önce özetleme becerisi ile ilgili belirlenen değerlendirme ölçütlerine göre Türkçe öğretmeni adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerileri *orta* (2.5-3.4 arası); sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* (1-2.4 arası) düzeyde olduğu söylenebilir. Bu farkın kaynağını belirlemek için metin özetlemeye ilişkin *silme*, *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarındaki özetleme becerileri incelendiğinde de Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı farkların olduğu görülür. Özetleyebilme düzeyi bakımından *silme* aşamasında her iki grubun da *zayıf*; *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adaylarının *orta*, sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* düzeyde oldukları gözlemlenmiştir.

Okuyan ve Gedikoğlu (2011) tarafından, öğretmenlerce üretilen özet metinlerin niteliksel özelliklerinin incelendiği benzer bir çalışmada da Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak görev yapan toplam 55 öğretmene bilgilendirici bir metin (deneme) verilerek özet yazdırılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerce üretilen özet metinlerin yalnızca “*özet metnin kaynak metnin ana düşüncesini içermesi*” ve “*özet metnin özgün tümcelerle yeniden oluşturulması*” ölçütünde “*yeterli*” düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma da Türkçe öğretmeni adaylarının özetlemenin *yeniden kurma* aşamasında gösterdikleri başarıyı kısmen desteklemektedir.

3.2. İkinci Alt Problem: Öğretmen adaylarının öyküleyici metinleri özetleme becerileri, bölümlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde Türkçe ve sınıf öğretmeni adaylarının öyküleyici metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının bölümlerine göre öyküleyici metinleri özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını test etmek için “ilişkisiz ölçümler t-testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2 Öğretmen adaylarının öyküleyici metinleri özetleme becerilerine ait ilişkisiz ölçümler t-testi sonuçları

Özetleme Aşamaları	Grup	N	\bar{X}	S	Sd	t	p
1. Silme	1. Türkçe	100	2.39	.764	198	8.486	.000
	2. Sınıf	100	1.59	.552			
2. Genelleme	1. Türkçe	100	2.68	1.099	198	8.733	.000
	2. Sınıf	100	1.50	.784			
3. Yeniden Kurma	1. Türkçe	100	2.68	.673	198	8.521	.000
	2. Sınıf	100	1.98	.470			
Toplam	1. Türkçe	100	2.63	.644	198	9.988	.000
	2. Sınıf	100	1.84	.457			

* $p < 0.5$ anlamlı

Türkçe öğretmeni adaylarının genel olarak öyküleyici metinleri özetleme becerileri puan ortalamaları (2.63); sınıf öğretmeni adaylarının puan ortalamalarından (1.84) daha yüksektir. Her iki grup arasında öyküleyici metinleri özetleme becerisi bakımından anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için özetleme aşamalarına ilişkin puan ortalamaları ilişkisiz ölçümler t-testi ile sınanmıştır.

Her iki grup arasında öyküleyici metinleri özetleme becerisi bakımından Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı [$t_{(198)} = 9.988$, $p < .05$] bir fark vardır. Daha önce metin özetleme becerisi ile ilgili belirlenen değerlendirme ölçütlerine göre Türkçe öğretmeni adaylarının öyküleyici metinleri özetleme becerileri *orta* (2.5-3.4 arası); sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* (1-2.4 arası) düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu farkın kaynağını belirlemek için metin özetlemeye ilişkin *silme*, *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarındaki özetleme becerileri incelendiğinde de bütün aşamalarda Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı farkların olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerilerinde olduğu gibi öyküleyici metinleri özetlemede özellikle silme aşamasında her iki grubun *zayıf*, *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adaylarının *orta*, sınıf öğretmeni adaylarının *zayıf* düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Uzuner (2007) tarafından yapılan çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarının öyküleyici bir metni özetleme düzeylerinin "*orta*"; sınıf öğretmeni adaylarının özetleme düzeylerinin "*zayıf*" olduğunun belirlenmesi, öğretmen adaylarının genel olarak öyküleyici metinleri özetleme konusunda yeterli bir eğitim almadıkları bundan dolayı bu alanda yetersiz oldukları söylenebilir.

Ayrıca bu araştırma bulgularında hem Türkçe hem de sınıf öğretmeni adaylarının özet metinleri incelendiğinde özellikle "*silme*" aşamasında genel olarak "*zayıf*"; "*genelleme*" ve "*yeniden kurma*" aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adaylarının "*orta*", sınıf öğretmeni adaylarının "*zayıf*" düzeyde oldukları belirlenmiştir. Oysa Dijk (1980), Brown ve Day (1983) gibi araştırmacılar *silme* aşamasının öğrenciler için "en basit, en genel büyük ölçekli yapı kuralı" olduğunu belirtmişlerdi. Ancak bu çalışmada edinilen genel olarak özetleme süreçlerinin bütün aşamaları (silme-genelleme-yeniden kurma ve genel olarak) bakımından her iki grup arasında Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı [$t_{(198)} = 10.088$, $p < .05$] bir fark vardır. Daha önce özetleme becerisi ile ilgili belirlenen değerlendirme ölçütlerine göre Türkçe öğretmeni adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerilerinin *orta* (2.5-3.4 arası); sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* (1-2.4 arası) düzeyde olduğu söylenebilir. Bu farkın kaynağını belirlemek için metin özetlemeye ilişkin *silme*, *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarındaki

özetleme becerileri incelendiğinde de Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı farkların olduğu görülür. Özetleyebilme düzeyi bakımından *silme* aşamasında her iki grubun da *zayıf*; *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adaylarının *orta*, sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* olduğu gözlemlenmiştir.

Okuyan ve Gedikoğlu (2011) tarafından, öğretmenlerce üretilen özet metinlerin niteliksel özelliklerinin incelendiği benzer bir çalışmada da Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak görev yapan toplam 55 öğretmene bilgilendirici bir metin (deneme) verilerek özet yazdırılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerce üretilen özet metinlerin yalnızca “*özet metnin kaynak metnin ana düşüncesini içermesi*” ve “*özet metnin özgün tümcelerle yeniden oluşturulması*” ölçütünde “*yeterli*” düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarının özetlemenin *yeniden kurma* aşamasında gösterdikleri başarıyı kısmen destekler niteliktedir.

Her iki grup arasında öyküleyici metinleri özetleme becerisi bakımından Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı [$t_{(198)} = 9.988, p < .05$] bir fark vardır. Daha önce metin özetleme becerisi ile ilgili belirlenen değerlendirme ölçütlerine göre Türkçe öğretmeni adaylarının öyküleyici metinleri özetleme becerilerinin *orta* (2.5-3.4 arası); sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* (1-2.4 arası) düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu farkın kaynağını belirlemek için metin özetlemeye ilişkin *silme*, *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarındaki özetleme becerileri incelendiğinde de bütün aşamalarda Türkçe öğretmeni adaylarının lehine anlamlı farkların olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerilerinde olduğu gibi öyküleyici metinleri özetlemede özellikle *silme* aşamasında her iki grubun *zayıf*; *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adaylarının *orta*, sınıf öğretmeni adaylarının *zayıf* düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Uzuner (2007) tarafından yapılan çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarının öyküleyici bir metni özetleme düzeylerinin “*orta*”; sınıf öğretmeni adaylarının özetleme düzeylerinin “*zayıf*” olduğunun belirlenmesine bakılarak, öğretmen adaylarının genel olarak öyküleyici metinleri özetleme konusunda yeterli bir eğitim almadıkları, bundan dolayı bu alanda yetersiz oldukları söylenebilir.

Ayrıca bu araştırma bulgularında hem Türkçe hem de sınıf öğretmeni adaylarının özet metinleri incelendiğinde özellikle “*silme*” aşamasında genel olarak “*zayıf*”; “*genelleme*” ve “*yeniden kurma*” aşamalarında ise Türkçe öğretmeni adaylarının düzeyi “*orta*”, sınıf öğretmeni adaylarının “*zayıf*” düzeyde oldukları belirlenmiştir. Oysa Dijk (1980), Brown ve Day (1983) gibi araştırmacılar *silme* aşamasının öğrenciler için “en basit, en genel büyük ölçekli yapı kuralı” olduğunu belirtmişlerdi. Ancak bu çalışmada edinilen bulgularla bu görüşün örtüşmediği, öğretmen adaylarının “*tekrarlanan, önemsiz ve ilgisiz bilgileri, düşünceleri silme*” aşamasında sorun yaşadıkları bu yüzden “*zayıf*” düzeyde oldukları gözlemlenmiştir.

3.3. Üçüncü Alt Problem: Öğretmen adaylarının bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerileri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Bu problemin çözümlenmesinde Türkçe ve sınıf öğretmeni adaylarının genel olarak bilgilendirici ve öyküleyici metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını test etmek için “ilişkisiz ölçümler t-testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.3’te verilmiştir.

Tablo 3.3 Bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerilerine ait ilişkisiz ölçümler t-testi sonuçları

Metin Türü	N	\bar{X}	S	Sd	t	p
1. Bilgilendirici metin	200	2.61	.673	199	8.003	.000
2. Öyküleyici metin	200	2.24	.683			

* $p < 0.5$ anlamlı

Öğretmen adaylarının genel olarak bilgilendirici metinleri özetleme becerileri puan ortalamaları (2.61); öyküleyici metinleri özetleme becerileri puan ortalamalarından (2.24) daha yüksektir. Öğretmen adaylarının her iki metin türünü özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için metin özetleme genel puan ortalamaları ilişkisiz ölçümler t-testi ile sınanmıştır.

Öğretmen adaylarının her iki metin türünü özetleme becerileri arasında bilgilendirici metin türünün lehine anlamlı [$t_{(198)} = 8.003$, $p < .05$] bir farkın olduğu görülmektedir. Daha önce metin özetleme becerisi ile ilgili belirlenen değerlendirme ölçütlerine göre, öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri özetleme becerilerinin *orta* (2.5-3.4 arası); öyküleyici metinleri özetleme becerilerinin ise *zayıf* (1-2.4 arası) düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Konuyla ilgili yapılan diğer araştırmalar incelendiğinde “Özetleme için basit bir bilgilendirici metin seçilmelidir. Çünkü bilgilendirici metinlerin özetlenmesi yazınsal metinlere göre daha zordur” (Kuzu 2003, 88), gibi kanı ve yargıların olduğu görülür. Ancak elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının bilgilendirici metinleri, öyküleyici metinlere oranla daha iyi özetledikleri yönündedir. Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama başarısının metin türlerine göre farklılaştığı; öğretmen adaylarının okuduğunu anlama başarısının en düşük olduğu metin türünün “*öyküleyici metin*” olduğu bilinmektedir (Karatay 2007). Bu durumun özetleme becerisine yansıdığı söylenebilir.

3.4. Dördüncü Alt Problem: Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde öğretmen adaylarının genel olarak metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının cinsiyete göre bilgilendirici ve öyküleyici metin özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını test etmek için “ilişkisiz ölçümler t-testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.4’te verilmiştir.

Tablo 3.4 Öğretmen adaylarının bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerilerinin cinsiyete göre ilişkisiz ölçümler t-testi sonuçları

Metin Türü	Grup	N	\bar{X}	S	Sd	t	p
1. Bilgilendirici metin	1. Erkek	63	2.56	.732	198	-.692	.168
	2. Kız	137	2.63	.646			
2. Öyküleyici metin	1. Erkek	63	2.12	.619	198	-1.384	.084
	2. Kız	137	2.30	.705			
Toplam	1. Erkek	63	2.34	.589	198	-1.734	.490
	2. Kız	137	2.46	.596			

* $p < 0.5$ anlamlı

Öğretmen adaylarının genel olarak metin özetleme becerileri puan ortalamaları erkekler için (2.34); kızlar için (2.46)’dır. Her iki metin türünü özetleme becerisi bakımından erkek ve kız öğretmen adaylarının puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olup

olmadığını belirlemek için özetleme puan ortalamaları ilişkisiz ölçümler t-testi ile sınanmıştır. Her iki grup arasında bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerisi bakımından cinsiyete göre anlamlı bir farkın [$t_{(198)} = -1.734$, $p > .05$] olmadığı belirlenmiştir. Daha önce metin özetleme becerisi ile ilgili belirlenen değerlendirme ölçütlerine göre incelendiğinde ise cinsiyet değişkeninin anlamlı bir fark yaratmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, genel olarak öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri “*zayıf*” düzeydedir. Bunda lisans eğitiminde uygulanan öğretim programlarının, derslerin ve ders içeriklerinin ve/veya derslerde kullanılan öğrenme-öğretme teknik ve yöntemlerinin yeterlilik durumunun payı olabilir.

3.5. Beşinci Alt Problem: Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, okuma alışkanlıklarına göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde öğretmen adaylarının metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından ve okuma alışkanlıklarına ilişkin toplanan verilerden yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin okuma alışkanlıklarına göre anlamlı farkın olup olmadığını test etmek için varyans analizi ANOVA ve “çoklu karşılaştırma LSD testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.5’te verilmiştir.

Tablo 3.5 Öğretmen adaylarının özetleme becerilerinin okuma alışkanlıklarına göre ANOVA sonuçları

Okunan kitap sayısı	N	\bar{X}	S	Sd	F	p	LSD
1. Okumuyorum	9	2.05	.738				
2. 1-5 arası	43	2.19	.558				3>2.
3. 6-10 arası	92	2.36	.527	4-195	10.766	.000	4>1,2,3.
4. 11-15 arası	47	2.68	.528				5>1,2,3,4.
5. 16-20 arası	9	3.23	.525				

* $p < .05$ anlamlı

Öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin, okuma alışkanlıklarına göre karşılaştırıldığı ANOVA sonuçlarına göre son bir yılda hiç kitap okumadığını belirtenlerin metin özetleme becerileri puanı ortalamaları (2.05), okuduğu kitap sayısı “1-5 arası” olanların (2.19), “6-10 arası” olanların (2.36), “11-15 arası” olanların (2.68) ve “16-20 arası” olanların (3.23)’tür. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, alışkanlığına başka bir deyişle okudukları kitap sayısına göre anlamlı bir fark ($F_{(4-195)} = 10.766$, $p < .000$) göstermektedir.

Gruplar arasında gözlenen bu farkın kaynağını belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Buna göre son bir yılda “6-10 arası”nda kitap okuyanların metin özetleme becerileri, “1-5 arası” kitap okuduğunu belirtenlere göre anlamlı bir fark göstermektedir. Aynı şekilde bir yılda “11-15 arası”nda kitap okuduğunu belirtenlerin metin özetleme becerileri, hiç kitap okumayan, “1-5 arası” ve “6-10 arası”nda kitap okuduğunu belirtenlere göre anlamlı bir şekilde fark göstermektedir. Daha önemlisi “16-20 arası” kitap okuyanların, yani okuma alışkanlığı iyi düzeyde olan öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri diğer bütün gruplara göre anlamlı bir fark göstermektedir. Okuma alışkanlığı üzerine yapılan araştırmalar, öğretmen adaylarının orta düzeyde bir (6-10 kitap) okuma alışkanlığına sahip olduklarını bildirmektedir (Yılmaz, 2006; Karatay, 2007). Bu veriler de okuduğunu kavrama ve metin özetleme becerisi arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

3.6. Altıncı Alt Problem: Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, süreli yayın takip etme alışkanlıklarına göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde öğretmen adaylarının genel olarak metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından yararlanılmıştır. Öğretmen

adaylarının süreli yayın takip etme alışkanlıkları ile metin özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını test etmek için “ilişkisiz ölçümler t-testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.6’da verilmiştir.

Tablo 3.6 Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri ile süreli yayın takip etme alışkanlıklarına göre t-testi sonuçları

Süreli Yayın	Grup	N	\bar{X}	S	Sd	t	p
Toplam	1. Evet	31	2.63	.582	198	2.103	0.37
	2. Hayır	169	2.39	.592			

* $p < 0.5$ anlamlı

Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri puan ortalamaları, süreli yayın takip etme alışkanlığı olanlar için (2.63), süreli yayın takip etme alışkanlığı olmayanlar için (2.39)’dur. Öğretmen adaylarının süreli yayın takip etme alışkanlıkları ile metin özetleme becerileri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek için ilişkisiz ölçümler t-testi kullanılmıştır. Buna göre, süreli yayın takip etme alışkanlığı ile metin özetleme becerileri arasında, süreli yayın takip etme alışkanlığı olanların lehine anlamlı [$t_{(198)} = 2.103$, $p < .05$] bir fark vardır.

Bu konuda yapılan benzer araştırmalar, öğretmen adaylarının alanlarıyla ilgili takip ettikleri süreli yayınlarla kitap okumaya yönelik tutumları, okuma stratejileri kullanma düzeyleri, bu konudaki bilişsel farkındalıkları ve hatta öğretmen yeterlilik düzeyleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu yönündedir (Karatay, 2007; Özbay, Bağcı ve Uyar, 2008; Çifçili, 2008). Bu araştırmada elde edilen okuma alışkanlığı ile metin özetleme becerisi arasındaki ilişki, diğer araştırma bulgularını desteklemektedir.

3.7. Yedinci Alt Problem: Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, lisans eğitiminden memnun olma durumlarına göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde öğretmen adaylarının metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından ve lisans eğitiminden memnun olma durumları ile ilgili toplanan verilerden yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri ile lisans eğitiminden memnun olma durumları arasında anlamlı farklılaşmaların olup olmadığını test etmek için varyans analizi ANOVA ve “çoklu karşılaştırma LSD testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7 Öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin lisans eğitiminden memnun olma durumunalarına göre ANOVA sonuçları

Eğitim Memnuniyeti	N	\bar{X}	S	Sd	F	p	LSD
1. Memnun değilim	35	2.29	.636	3-196	4.023	.008	4>1,2. 5>1,2.
2. Kısmen memnunum	99	2.35	.562				
3. Memnunum	54	2.56	.610				
4. Kesinlikle memnunum	12	2.83	.427				

* $p < .05$ anlamlı

Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri puan ortalamaları, lisans döneminde aldıkları eğitimden “*Memnun değilim*” diyenler için (2.29), “*Kısmen memnunum*” diyenler için (2.35), “*Memnunum*” diyenler için (2.56) ve “*Kesinlikle memnunum*” diyenler için (2.83)’tür. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, lisans eğitiminden memnun olma durumlarına göre anlamlı bir fark ($F_{(3-196)} = 4.023$ $p < .005$) göstermektedir. Gruplar arasında gözlenen farkın kaynağını belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Buna göre lisans

eğitiminden “*Memnunum*” ve “*Kesinlikle memnunum*” diyenlerin metin özetleme becerilerinin, “*Memnun değilim*” ve “*Kısmen memnunum*” diyenlere göre anlamlı bir fark gösterdiği belirlenmiştir. Yine daha önce ortaya konan değerlendirme ölçütlerine göre aldıkları eğitimden memnun olan öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri “*orta*” düzeyde iken, memnun olmayanların veya kısmen memnun olanların da “*zayıf*” düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu yönde yapılan benzer çalışmalar, lisans döneminde alınan eğitimden memnuniyetin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine tutumunu etkileyebileceğini, fakat okuduğunu anlama başarısına anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur (Bulut ve Doğar 2006; Karatay 2007). Öğretmen adaylarının bölümlerinden ve aldıkları eğitimden memnuniyetlerinin sadece mesleki tutum ve yeterlilikleri üzerinde değil; akademik başarı, motivasyon, özgüven duyma gibi bireysel algı ve yeterlilikler üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Uygulamaya dönük okuduğunu anlamının, üst bilişsel beceri olan özetlemenin bu durumdan etkilendiği söylenebilir.

3.8. Sekizinci Alt Problem: Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, öğretmenlik mesleğini tercih etme sıralarına göre anlamlı bir fark göstermekte midir?

Bu problemin çözümlenmesinde öğretmen adaylarının metin özetleme çalışmalarından elde edilen puanların aritmetik ortalamalarından ve üniversiteye yerleşmede öğretmenlik mesleğini tercih etme sıraları ile ilgili toplanan verilerden yararlanılmıştır. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin öğretmenlik mesleğini tercih etme sıralarına göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini test etmek için varyans analizi ANOVA ve “çoklu karşılaştırma LSD testi”nden yararlanılmıştır. Bununla ilgili veriler Tablo 3.8’de verilmiştir.

Tablo 3.8. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin, *öğretmenlik mesleğini tercih etme sırasına* göre ANOVA sonuçları

Tercih Sırası	N	\bar{X}	S	Sd	F	p	LSD
1. 1-5 arası	143	2.55	.578				
2. 6-10 arası	19	2.29	.515	3-193	12.292	.000	1,2,3>4.
3. 11-15 arası	14	2.26	.488				
4. 16-20 arası	21	1.80	.431				

* $p < 0.5$ anlamlı

Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, öğretmenlik mesleğini tercih etme sırası “*1-5 arası*” olanlar için (2.55), “*6-10 arası*” olanlar için (2.29), “*11-15 arası*” olanlar için (2.26) ve “*16-20 arası*” olanlar için (1.80)’dir. Öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri, öğretmenlik mesleğini tercih etme sıralarına göre anlamlı bir fark ($F_{(3-193)} = 12.292$, $p < .006$) göstermektedir.

Gruplar arasında gözlenen farkın kaynağını belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Buna göre öğretmenlik mesleğini tercih etme sırası “*16-20 arası*”nda olanların metin özetleme becerileri diğer bütün gruplara göre anlamlı fark göstermektedir. Yine daha önce ortaya konan değerlendirme ölçütlerine göre öğretmenlik mesleğini ilk beş tercihinde yapan öğretmen adaylarının metin özetleme becerileri “*orta*” düzeyde, beşinci sıradan sonra tercih edenlerin “*zayıf*” düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bulgular, tercih edilen alanda gösterilen akademik başarı ile alanı tercih etme sırası arasındaki anlamlı ilişkiye değinen diğer araştırma bulgularını desteklemektedir (Saraç 2002; Karatay 2007; Özbay, Bağcı ve Uyar 2008). Bu veriler dikkate alınırsa mesleki anlamda yeterli, alanda istekli ve verimli çalışan öğretmenler yetiştirmek için bu mesleği puanı yettiği için veya başka nedenlerle tercih edenleri değil; bunu sevdiği ve ilgi duyduğu için yönelen adayları öğretmenlik mesleğine hazırlamak gereklidir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre hem Türkçe hem de sınıf öğretmeni adaylarının genel olarak özetleme süreçlerinin bütün aşamalarında (*silme-genelleme-yeniden kurma*) iyi düzeyde bir beceriye sahip olmadıkları; Türkçe öğretmeni adaylarının özetleme becerilerinin (*orta* düzey) sınıf öğretmeni adaylarına (*zayıf* düzey) göre bir derece daha iyi durumda oldukları belirlenmiştir. Özellikle özetleme aşamaları bakımından *silme* aşamasında her iki grubun *zayıf*; *genelleme* ve *yeniden kurma* aşamalarında Türkçe öğretmeni adaylarının *orta*, sınıf öğretmeni adaylarının ise *zayıf* oldukları, okuma metinlerini özetleme becerilerinin genel olarak yeteri kadar gelişmediği anlaşılmaktadır. Her iki grup arasında öyküleyici ve bilgilendirici metinleri özetleme becerileri bakımından Türkçe öğretmeni adayları sınıf öğretmeni adaylarına göre daha başarılıdır. Ayrıca “öğrencilerin bilgilendirici metinleri özetlemesi, yazınsal metinlere göre daha zordur” gibi yaygın kanıların aksine (Kuzu 2003, Akyol 2010), öğretmen adayları bilgilendirici metni özetlemede, öyküleyici metne göre daha başarılıdır. Çünkü yazınsal metinleri özetlemek, bilgilendirici metinlere göre daha zordur. Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama başarısının en düşük olduğu metin türünün “*öyküleyici metin*” olduğu bilinir (Karatay 2007). Bu durumun özetleme becerisine yansıdığı söylenebilir.

Her iki grubun metin özetleme konusunda başarı yeterliliklerinin farklı olması, fakat aynı zamanda yeterli düzeyde gelişmemiş olmasına bakılarak, lisans programlarının ders içeriklerinin farklı olmasının yanında, sınıf öğretmenliği bölümü öğretim programındaki Türkçe eğitimi ile ilgili derslerin içeriği ve yapılan öğretim etkinliklerinin amacı ve öğrenme-öğretme niteliklerinin etkili olmadığı söylenebilir.

Metin özetleme aşamalarında özellikle öğrencilerin metinden neleri silmesi gerektiği konusunda yeterli bilgi ve uygulama becerilerinin olduğunu gösteren araştırmaların (Dijk 1980; Brown ve Day 1983) aksine öğretmen adayları, metinden ayrıntıları atma; *silme* konusunda yeterli bilgi ve uygulama becerilerinin olmadığı belirlenmiştir. Bunda sadece lisans eğitiminin değil, bundan önceki eğitim sürecinin de etkisi olduğu söylenebilir, çünkü eğitim sürecinin her aşamasında öğrencilerin öğrenme başarısını sına ma çoğunlukla okuduğunu kavrama becerisini ölçen çoktan seçmeli testlerle yapılmaktadır. Bu durumun öğrencilerin uygulamaya dayalı yazma becerilerinin gelişimini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bu konuda Okuyan ve Gedikoğlu'nun (2011) ve Uzuner'in (2007) yaptıkları araştırma sonuçları da bu durumu desteklemektedir. Bu durumda öğretmen yetiştirme programlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü öğretim yaşamları boyunca özetlemeyi, okuduğunu kavrama, etkin ve verimli ders çalışma becerisi olarak gelecekte öğrencilerine kazandıracak öğretmen adaylarının bu konuda yeterli bir eğitim almamış olması düşündürücüdür. Gelecek nesillerin nitelikli dil öğretimi almaları; diğer derslerle baş edebilme, verimli ders çalışma becerileri edinmeleri nitelikli öğretmenlerle gerçekleşebilir.

Cinsiyet değişkenine göre her iki grup arasında bilgilendirici ve öyküleyici metinleri özetleme becerisi bakımından anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının genel olarak metin özetleme becerilerinin “*zayıf*” olması, lisans eğitiminde uygulanan öğretim programlarının, derslerin ve ders içeriklerinin ve/veya derslerde kullanılan öğrenme-öğretme teknik ve yöntemlerinin yeterliliklerinin gözden geçirilmesi, incelenmesi gereğini desteklemektedir.

Okuma alışkanlığı iyi düzeyde olan, bir yılda 11-15 arası ve daha fazla kitap

okuduğunu bildiren öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin, kitap okumayan veya yeteri kadar okuma alışkanlığı edinemeyenlere göre anlamlı bir fark gösterdiği belirlenmiştir. Okuma alışkanlığı ile ilgili yapılan araştırmalar, öğretmen adaylarının *orta* düzeyde bir (6-10 kitap) okuma alışkanlığına sahip olduklarını bildirmektedir (Yılmaz, 2006; Karatay, 2007). Bu veriler, okuduğunu kavrama ve metin özetleme becerisi arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymanın yanında öğretmenlik mesleğine yönlendirilecek adayların gelecekte okumayı öğrencilerine sevdirebilmeleri için, edebiyata ilgi duyan fakat aynı zamanda okuma alışkanlığı olanlar arasından seçilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Edebiyatı, okumayı sevmeyen öğretmenler, temel okuryazarlık becerisi kazandırabilirler, fakat dil sevgisi, edebiyata karşı ilgi uyandırmaları zordur. Çünkü çocuklar model alarak öğrenirler, ailelerinden sonra en yakın çevrelerinde öğretmenlerinde kitap, gazete, dergi gibi herhangi bir süreli yayını okuma alışkanlığını görmeden bunu edinmeleri, ilgi duymaları beklenemez.

Aynı şekilde öğretmenlik mesleğine ilgi duyan ve bunu bilerek seçen öğrencilerin ve bu alanda aldıkları eğitimden doyuma ulaşanların olmayanlara göre daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Lisans döneminde alınan eğitimden doyum ile akademik başarı, kavrama ve uygulama becerileri, tutum ve özgüven arasında anlamlı ilişkinin olduğu bilinmekte, benzer araştırma bulguları bu durumu doğrulamaktadır (Bulut ve Doğar 2006; Eyüp, Stebler ve Yurt 2012; Karatay 2007; Özbay, Bağcı ve Uyar 2008; Saraç 2002). Özellikle öğretmenlik mesleğini ilk beş tercihinde yapan öğretmen adaylarının metin özetleme becerilerinin "*orta*"; beşinci sıradan sonra tercih edenlerin ise "*zayıf*" düzeyde olması bilinçli ve istekli yapılan tercihin alanda gösterilen uygulama becerisini göstermesi bakımından önemlidir.

Bütün bu araştırma bulguları dikkate alındığında öğretmenlik mesleğini istekli ve verimli yapan öğretmenler yetiştirmek için doğru seçim ve tercih yapmanın ne kadar önemli olduğu kendiliğinden anlaşılır. Bu nedenle lisans programlarında yer alan okuma ve yazma eğitimine yönelik derslerde metin türlerine göre metin özetleme tekniğinin ve özetlemenin temel ölçütlerinin öğretimi üzerinde durulmalı, öğretim sürecinde kuramsal bilginin yanında uygulama çalışmalarına da yer verilmelidir.

Zihinsel becerilerin etkin bir şekilde kullanılmasını gerektiren özetleme becerisi farklı metin yapıları ve türleri doğrultusunda değişmektedir. Bu değişimi öğrencilerin gelişim süreci açısından inceleyen farklı düzeylerdeki yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Şerif ve GÜNDÜZ Osman, **Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2002.
- AKYOL Hayati, **Yeni Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri**, Pegema Yayıncılık, Ankara 2010.
- ANDERSON Valeria, HİDİ Suzanne ve BABADOĞAN Cem, **Özetlemenin Öğrencilere Öğretimi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, S:24 (1991), s.587-594.
- BEAUGRANDE Robert de ve DRESSLER Wolfgang U, **Introduction To Text Linguistics**, Essex: Longman, Tübingen 1981.
- BROWN Ann L. ve DAY Jeanne D, **Macrorules For Summarizing Texts**, Journal Of Verbal Learning And Verbal Behavior, S: 22 (1983), s.1-14.

- BROWN Ann. L., DAY Jeanne D. ve JONES Roberta S., **The Development Of Plans For Summarizing Texts**, Child Development, 54(4) (1983), s.968-979.
- BULUT Hüseyin ve DOĞAR Çetin, **Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumlarının İncelenmesi**, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi 8(2) (2006), s.13-27.
- CEMİLOĞLU Mustafa, **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**, Aktüel Yayınları, İstanbul 2004.
- ÇIKRIKÇI Sevgi Sevim (2004). **İlköğretim Öğrencilerinde Özetleme Becerisinin Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇİFÇİLİ Vakur, **Dershane Öğretmenlerinin Öğretmen Yeterlilik Düzeyleri ve Mesleki Doyumları Arasındaki İlişki**. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, S:10 (2008), s.101-115.
- DENEME Selma (2008). **Yabancı Dilde Yazma Becerisinin Gelişiminde Özetleme Tekniğinin Öğretimi ve Başarıya Etkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- DIJK Teun ve KINTSCH Walter, **Toward A Model Of Text Comprehension And Production**, Psychological Review, S:85 (1978), s.363-394.
- DIJK Teun ve KINTSCH Walter, **Strategies Of Discourse Comprehension**, Academic Press, New York 1983.
- DIJK Teun, **Macrostructures (An Interdisciplinary Study Of Global Structures In Discourse, Interaction, And Cognition)**, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers 1980.
- EYÜP Bircan, STEBLER Zeliha M. ve YURT Serap Uzuner, **Türkçe Öğretmeni Adaylarının Özetleme Stratejilerini Kullanmadaki Eğilimleri**, Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 1(1) (2012), s.22-30.
- GARNER Ruth, **Strategies For Reading and Studying Expository Text**, Educational Psychologist, 22 (1987), s.299-312.
- GÖRGEN İzzet, **Özetleme ve Bilgi Haritası Oluşturma Yönteminin Bilgilendirici Bir Metin Öğrenme Ve Hatırlama Düzeyine Etkisi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997.
- GÖRGEN İzzet, **Özetleme Becerisinin Öğrencilere Öğretimi**, Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 62 (1999), s.22-28.
- GÜNAY Doğan, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007.
- İŞERİ Kamil, **Okuma Ediminin Eğitimsel İşlevi**, Dil Dergisi, 70 (1998), s.5-18.
- KARATAY Halit, **İlköğretim Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuduğunu Anlama Becerileri Üzerine Alan Araştırması**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- KARATAY Halit, **Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama**. Ankara: Berikan Yayınları, 2011.
- KEÇİK İlknur ve UZUN Leyla, **Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım**, Anadolu Üniversitesi

Yayınları, Eskişehir 2004.

KEÇİK İlknur, **İlkokullarda Kullanılan Bilgi Aktarıcı Metinlerde Büyük Ölçekli Yapılar**, IV. Dil Bilim Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 1990, s.121-132.

KUZU Tülay, **Etkileşimsel Modele Uygun Okuma Öğretiminin Türkçe Bilgilendirici Metinleri Anlama Düzeyine Etkisi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

OKUYAN Hülya ve GEDİKOĞLU Yasemin Gül, **Öğretmenlerce Üretilen Yazılı Özet Metinlerin Niteliksel Özellikleri**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2) (2011), s.1007-1020.

ÖZBAY Murat, BAĞCI Hasan ve UYAR Yusuf, **Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Alışkanlığına Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (15) (2008), s.117-136.

ÖZDEMİR Emin, **Yazılı Anlatım Sanatı (Kompozisyon)**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.

SAENZ Laura M. ve FUCHS Lynn S., **Examining The Reading Difficulty Of Secondary Students With Learning Disabilities**, Remedial And Special Education, 23 (2002), s.31-41.

SARAÇ Cemal, **Türk Dili ve Edebiyatı / Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yeterlilikleri ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

ÜLKÜ Güler, **Is Precise Writing A By-Product**, Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi <http://www.Ttefdergi.Gazi.Edu.Tr/> Makaleler/ 2002/ Sayı1/61-83.Pdf) (Erişim tarihi: Eylül 2011).

YAZICI Kubilay, **Sosyal Bilgiler Derslerinde Okuduğunu Anlama Becerilerinin Geliştirilmesinde B-B-Ö (Bildiklerim-Bilmek İstediklerim- Öğrendiklerim) Stratejisinin Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Derse Karşı Olan Tutumlarına Etkisi**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

YILDIRIM Ali ve ŞİMŞEK Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, Ankara 2006.

YILMAZ Zeynep Aydın, **Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma Alışkanlığı**, İlköğretim Online Dergi, 5(1), 1-6, 2006. (<http://ilkogretim-online.org.tr>) (Erişim tarihi: Temmuz 2011).